

הצבת שומר בפתח בית המדרש - דעת יחיד או מסורת רבת שנים?

הקדמה

דעת רבן גמליאל הייתה מקובלת על חכמי דורו
הצבת שומר בפתח בית המדרש לאורך הדורות
דעות שהצורך בהצבת שומר משתנה בהתאם למצב הדור
סיכום

הקדמה

הגמרא בברכות (כח, א) אומרת שלאחר שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה, השתנתה מדיניות קבלת התלמידים:

תנא: אותו היום סילקוהו לשומר הפתח, וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס, שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש.

האם בדורו היה רבן גמליאל בדעת יחיד בעניין זה? האם רק בדורו הונהג כך או שכן נהגו גם בדורות נוספים?

יש שרצו להביא מגמרא זו ראייה שיש לפתוח את השורות במוסדות החינוך, להסיר את שומר פתח בית המדרש, ולקבל תלמידים ללא מיון. אך ראה במאמר "הכלה או מיון - דעת הרב קוק על אינטגרציה ומצוינות במוסדות החינוך" ('המעין' טבת תשפ"ג), ושם בעמ' 62 מובא כי "אם נתבונן בצורה מעמיקה יותר, נראה שאין זו ראייה כלל. ראשית, הגמרא מדברת על מי שאין תוכו כבדו. מה כלול בהגדרה זו? ... ברור שמדובר על הבדלים דקים בין התלמידים, כך שכלפי חוץ קשה להבחין בהם, שהרי מדובר במי ש"ברו" מתאים. לאמור, מגיע תלמיד שנראה כלפי חוץ שהוא מתאים, זה מה שהוא אומר, וזה מה שהוא משדר בהופעתו החיצונית, בלבדו, בצורת תפילתו ולימודו, בהתנהגותו בענייני תורה ומצוות, וכל השאלה היא האם יש אצלו דברים נסתרים שקשה להבחין בהם, ואולי בפנימיותו הוא לא מתאים... האם ניתן לגזור מכך שראוי להושיב בכיתה תלמידים שיראת שמים חשובה להם, ושואפים להתגדל בתורה ובעבודת ה', יחד עם תלמידים שאפילו "ברם" מראה שזה לא חשוב להם, ולפעמים אפילו חשוב להם להראות שהם לא שייכים לאלו שלומדים ומקפידים במצוות? בנוסף, גם אם היה מדובר שם על חוסר התאמה רוחנית, הרי מדובר שם על בית המדרש של נשיא ישראל, בית המדרש העליון של עם ישראל. האם אפשר להקיש ממנו על בית מדרש אחר? מסתמא הגילאים של התלמידים שם היו גבוהים יותר מאשר גיל היסודי או התיכון, וממילא מדובר על תלמידים או תלמידי חכמים בעלי רמה רוחנית יציבה, שפחות נתונים להשפעה רעה של תלמידים שאינם מתאימים", וראה שם מקורות נוספים בעניין. ואכן הריטב"א פותר את חלומו של רבן גמליאל על כדים לבנים מלאים אפר "כלומר שלא היו

דעת רבן גמליאל הייתה מקובלת על חכמי דורו

ממבט ראשון נראה מהברייטא שהחלטה להעמיד שומר בפתח בית המדרש הייתה של רבן גמליאל בלבד, ודעתו הייתה דעת יחיד. אולם הדבר לא ייתכן - ר"ג היה אמנם נשיא הסנהדרין, אבל לא מסתבר שהנשיא יוכל לכפות את דעתו על כלל חכמי הסנהדרין בעניין משמעותי כל כך. ראייה לכך קיימת מעצם העובדה שלבסוף העבירו את ר"ג מתפקידו, אות לכך שהנשיא לא יכול לקבל החלטות בניגוד לדעת כלל החכמים. ואכן כבר כתבו כמה מהאחרונים שדעתו זו של רבן גמליאל הייתה מוסכמת גם על חכמים נוספים, ואולי אף על כולם. כך כתב ר' יונתן אייבשיץ ביערות דבש (דרוש יח):

ורבן גמליאל כשהיה מכריז דבר זה מי שאינו תוכו כברו וכו', מסתמא לא עשה זאת מליבו, רק בהסכמת כל החכמים, והם סבירא להו כך.

וכך כתב גם הבן איש חי בספרו בן יהודיע:

אם החכמים היו מסכימים מקודם עם רבן גמליאל, איך אותו היום חזרו בהם? מה ראו על כך? ואם לא היו מסכימים, ודאי רבן גמליאל לא היה יכול לעשות דבר היפך הרבים?²

כך עולה גם מלשונו של מרן הרב קוק³, שלאחר שהוא מבאר את סברת רבן גמליאל, הוא מציג את דעת ר' אלעזר בן עזריה בלשון רבים: "אבל החולקים עליו" וכו', והיינו שדעת ר' אלעזר בן עזריה היא דעת רוב החכמים. ולכאורה, מה הצורך שהחולקים יהיו רבים? הרי אם רבן גמליאל העמיד את השומר בלי הסכמת הרבים ובניגוד לדעתם, אז מדוע לאחר שהתחלף הנשיא צריך ראב"ע את הסכמת הרבים כדי לסלק את השומר? התבוננות בלשונו של הרב מראה לנו שגם לדעתו אין לנשיא יכולת לקבל החלטה כזו כנגד כל החכמים, וכפי שכתבו היערות דבש והבן יהודיע שכל או רוב החכמים הסכימו בתחילה עם רבן גמליאל, ואח"כ עם ר' אלעזר בן עזריה:

רבן גמליאל היה סובר שבעצם טבע האדם הוא עלול לכל חטא ועוון... אבל החולקים עליו סוברים דהאדם עשהו ה' ישר, וכל זמן שלא קלקל טבעו בכל דבר פשע - הוא עלול לכל טוב וצדק... על כן כשנצחו בזה סילקוהו לשומר הפתח.

שלמים אותם חכמים", ומדבריו עולות שתי נקודות חשובות, האחת שהיה מדובר בחכמים ולא בתלמידים צעירים, והשנייה שאלו שלא היה תוכם כברים לא היו מקולקלים אלא "לא שלמים".

2 בן יהודיע ברכות כח, א ד"ה אותו היום.

3 עין איה ברכות פרק ד פסקה טו.

היינו, שלא שינוי הנשיא הוא זה שגרם לסילוק השומר, אלא רק הסכמת רוב החכמים לדעת ראב"ע על מהות האדם. משמע שלפני כן רוב החכמים סברו כרבן גמליאל, ואח"כ "החולקים עליו ניצחו אותו בזה", דהיינו בסברא זו, ועברו לסבור כר' אלעזר בן עזריה, ורק אז סילקו את שומר הפתח⁴.

הצבת שומר בפתח בית המדרש לאורך הדורות

לא רק חכמי דורו של רבן גמליאל סברו כך, אלא גם בדורות שקדמו לרבן גמליאל היו שנהגו להעמיד שומר, כמו שמצאנו במעשה בהלל הזקן:

אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון⁵...

וכתב שם המהרש"א:

ועניין נתינתן לשומר, אפשר משום שהיו בתי מדרשות שלהן בשדה והיה צריך שמירה. אי נמי, שלא היו מניחין הכל להיכנס לבית המדרש, כדאמרינן פרק תפילת השחר שהיה רבן גמליאל מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש, ועל דבר זה הושיבו שומר.

אם כן יוצא שהעמדת שומר בפתח בית המדרש נהגה כבר בימי שמעיה ואבטליון, שישה דורות לפני רבן גמליאל דיבנה.

בגמרא⁶ המונה את שבחיו של רבן יוחנן בן זכאי נאמר בין השאר שמימיו "לא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו". ומבאר שם המהרש"א:

ואשמעינן נמי דלא הניח ר' יוחנן בן זכאי לישב שומר על הפתח, שלא יטול שכר ויתעכב מלכנוס מי שאין לו כעובדא דהלל במסכת יומא.

4 יש להעיר שלדעת הרב מוסכם על ר"ג וראב"ע שהנכנס צריך להיות ראוי לכך, וכפי שהרב כותב "כיון שברו טוב הוא מסכים ודאי לתוכו האמיתי", והרב מדגיש שזה כשהוא "נוטה לסבול עול תורה", וכאמור לעיל בהערה מס' 1 שאין ללמוד ממעשה זה למקרים בהם יש תלמידים שלא רק תוכם אלא גם "ברם" אינו טוב, ואינם נוטים לסבול עול תורה, ועלולים לקלקל תלמידים יראי שמים. וראה בעין איה שם פסקה טז שהרב מבאר שכל ההבדל בין אלו שתוכם כברם לאלו שאין תוכם כברם הוא בעניינים דקים של מידות, ולא בפערים גדולים בענייני יראת שמים וחשש קלקול לאחרים. וראה גם בפסקה יח שם.

5 יומא לה, ב.

6 סוכה כח, א.

משמע שבדורות קודמים לו, ואולי גם בבתי מדרש אחרים בדורו, כן היה שומר, עד כדי שרבן יוחנן בן זכאי שהיה נשיא הסנהדרין לפני רבן גמליאל דיבנה היה צריך למנוע זאת באופן אקטיבי, כלשון המהרש"א "לא הניח".

כדברי המהרש"א ביחס לשמיעה ואבטליון כתב גם בספר מרכבת המשנה על המכילתא (לבעל תולדות אדם על הספרי):

שגם בזמן ההוא היה גדר זה שכל שאין תוכו כברו אל יכנוס לבית המדרש, ומענוונותו דהלל לא רצה להחזיק עצמו בעיני המוני היותו תוכו כברו.⁷

וכן עולה משאלתו של בעל ספר ארובות השמים (הובא בחידושי הגאונים על עין יעקב), כשהוא עוסק בדברי הגמרא על תוצאת סילוק השומר כשהתמנה ר' אלעזר בן עזריה - ריבוי הספסלים בבית המדרש:

אם בא הסיפור להפליג על ריבוי התורה והתלמידים שנתרבו באותו העת בהעברת נשיאות ר"ג ובמינוי ראב"ע לנשיא, לא היה לנו לעשות חשבון ריבוי הספסלים, אבל ראוי לספר כמה רבו התלמידים, ולעשות חשבון מספר התלמידים.

והוא מבאר את הדברים ע"פ הגמרא במגילה (כא, א):

תנו רבנן, מימות משה ועד רבן גמליאל [=הזקן, סבו של ר"ג דיבנה] לא היו למדין תורה אלא מעומד, משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו למדין תורה מיושב. והיינו דתנן, משמת רבן גמליאל בטל כבוד תורה. והעניין בזה כי כל דבר אשר בו עצם הקדושה ורוחניות אלוקיות לא ישיגוהו שום ליאות ועייפות ויגיעה, כי חיות הקדושה אשר בקרבו הוא נושא ומעמיד על קיומו... וזה העניין עצמו היה אצל ר"ג הקדוש קודם שמת, היה הלימוד התורה בקדושה ובטהרה והיו לומדים תורה בעמידה, כי לא היה בהם שום ליאות ועייפות. **והנה זה רבן גמליאל נכדו, בר פלוגתיה דר"א ור' יהושע, היה מכריז כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש, והיה גם כן נמשך לשיטת רבן גמליאל הזקן זקנו, גם כן בימיו לא הוצרכו לספסלים לבית המדרש, כי כל הנכנסים לביהמ"ד היו מקודשים לה', ולא היה שום ליאות ללומדים, ואדרבא (התורה) היה מחזקת כח ללומדים, על כן היו לומדים התורה בעמידה. אמנם**

7 מרכבת המשנה על המכילתא, פרשת משפטים, פרשה יג, אות ו. אגב אורחא משמע מדבריו פתרון לשאלה הידועה כיצד ידע השומר מי תוכו כברו ומי לא, ונאמרו בכך תשובות שונות. ומדבריו משמע שהשומר לא היה מונע מלהיכנס, וגם לא היה בודק בעצמו, אלא היה שואל כל אחד האם הוא ראוי להיכנס בחינם או שעליו לשלם. ומי שהצהיר שתוכו כברו נכנס בלי תשלום, ומי שלא הצהיר שתוכו כברו היה צריך לשלם, והלל לא רצה להצהיר על עצמו שתוכו כברו ולכן היה רגיל לשלם, וכשלא היה לו מה לשלם עלה לגג.

אח"כ, בהתמנות רבי אליעזר בן עזריה היו מכריזין לכל הרוצה ליכנס יבוא ויכנס, וסילקו לשומר ביהמ"ד, וממילא רבו התלמידים שאינם מהוגנים. ובא הסיפור בש"ס - יראו נא מהו תלמידים שאינם מהוגנים גורם, עד כי הוצרכו לריבוי ספסלים להכניס לביהמ"ד, כי הוצרכו ללימוד התורה בישיבה.

אנו רואים שרבן גמליאל דיבנה שימר מסורת רבת שנים מדורו של סבו רבן גמליאל הזקן, אלא שמדורו ואילך היה הכרח לשנות, אולי כחלק מכלל מצב ירידת הדורות, החורבן, הגלות וההכרח להרבות תורה בכמות על אף המחיר באיכות.

כאמור הבן איש חי בספרו בן יהודיע (ברכות כח, א ד"ה אותו היום) כתב שהצבת השומר הייתה על דעת כל החכמים, והשינוי בדעתם היה בשל רמז משמים:

ונראה לי בס"ד דלעולם דעתם היה נוטה תחילה בזה כסברת רבן גמליאל דבעי תוכו כברו, אך כיון דחזו הנס שעשו מן השמים לר' אלעזר בן עזריה בליבון שער זקנו, אמרו למאי נצרכו לעשות נס זה... אלא ודאי עשו מן השמים נס זה לרמוז להם בו דבר אחר, והוא לומר להם טועין אתם בסברה זו לדחות מי שאין תוכו כברו מבית המדרש, אלא גם שאין תוכו כברו ראו לקבלו ולהכניסו אל הקודש פנימה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. ולכן עשו להם רמז בדוגמא זו, שר' אלעזר בן עזריה תוכיותו הוא בחור בן י"ח שנה אך ברו נראה זקן בליבון שער זקנו, ואף על פי שבענין השנים אין תוכו כברו, עם כל זה מתכבד הוא בזה ועשו לו נס לכבדו בזה יען כי עתה תוכו בחור, ואחר זה יהיה זקן גם מתוכו.

וכתב עוד על חלומו של רבן גמליאל ומשמעות הכדים הלבנים והאפר שבתוכם:

...ומן השמים הראו לרבן גמליאל מראה החלום הזה רק על אלו שנכנסו אותו היום והיה רבן גמליאל מונע אותם שיפה כיוון שמנע אותם, כי אלו סופם לא יבואו לשמה, ולא יצטער על מניעה שמנע אותם. אבל באמת בעיקר הדין הסכימו מן השמים בסברת ר' אלעזר בן עזריה שיכניס גם מי שאין תוכו כברו משום מתוך שלא לשמה בא לשמה, כי אין אנחנו נביאים לידע אם זה סופו לבוא לשמה או לאו.

לדעת הבן יהודיע אין להצטער על מי שלא נכנס לבית המדרש עד סילוק השומר, ובכך יבואר איך יתכן שכל חכמי ישראל טעו בדבר זה. כאמור לדעת חלק מהמפרשים הדבר הונהג לא רק בדור רבן גמליאל אלא גם בדורות קודמים, וקשה לומר שחכמי ישראל טעו בכך. ומכך שהרמז מהשמים הגיע דווקא כעת ולא לפני כן הוא שכך כיוונה ההשגחה העליונה, שעד עכשיו ינהגו כך ומכאן ואילך ינהגו אחרת.

דעות שהצורך בהצבת שומר משתנה בהתאם למצב הדור

לעומת הסוברים שמנהג הצבת השומר בפתח בית המדרש נהג במשך דורות רבים, וכי רק בזמן רבן גמליאל דיבנה ור' אלעזר בן עזריה נוצר הכרח לשנות ולסלק את שומר הפתח, יש המבארים שלא הייתה בכך מסורת רציפה, וכי יש מקום לשתי הסברות האם להציב שומר או לא. לפי דעות אלה, בכל דור גדולי ישראל החליטו בעניין, או מסברא בהתאם למצב הרוחני, או על פי הבנה שכך רצון ה', גם אם מסברתם לא ראו צורך לשנות ממה שהונהג לפנייהם. כך עולה מדברי הספורנו על המשנה באבות (א, א): "הם אמרו שלושה דברים":

והם, שראו בקלוקל דורם, ששכחו רובם את התורה והמצוה בגלות בבל, זההירו על שלושה דברים לתקן זה המעוות, ואמרו לחכמי הדור... והעמידו תלמידים הרבה.

דהיינו שהדרכת "והעמידו תלמידים הרבה", שבפשטות קוראת לפתיחת שערי בית המדרש, באה בשל המצב המקולקל שנוצר בגלות, והיא תלויה בזמן ובמצב, ואינה בהכרח ההדרכה לכתחילה.

ובדברי הספורנו האלה תתורץ שאלה גדולה על רבן גמליאל, שכן הכרזתו סותרת לכאורה את דברי אנשי כנסת הגדולה, שכאמור שנים רבות לפניו אמרו "והעמידו תלמידים הרבה". ואכן, ר' עובדיה מברטנורא כתב על משנה זו:

לאפוקי מרבן גמליאל דאמר (ברכות כח, א) כל תלמיד שאין תוכו כברו אל כנס לבית המדרש, קמ"ל שמלמדין תורה לכל אדם ואין צריך לבדוק אחריו.

ובדברי הספורנו הנ"ל הדבר מתורץ, שאנשי כנה"ג אמרו זאת רק לדורם ולא לדורות. וגם רע"ב עצמו מתרץ זאת אך באופן אחר: "אי נמי אשמועינן שאם העמיד תלמידים בבחרותו יעמיד תלמידים בזקנותו", דהיינו שרבן גמליאל הבין שדברי אנשי כנה"ג אינם עוסקים כלל בשאלת מיון התלמידים והכנסתם לבית המדרש⁸.

גם מדברי בעל משך חכמה עולה שיש מקום לשתי הדעות, האם להציב שומר או לפתוח את בית המדרש לכל המבקש להיכנס. יחד עם זאת, משמע מדבריו שהדרך הסלולה היא שהכניסה לבית המדרש תהיה לבעלי המדרגה הראויים לכך, אך יש תקופות בהן יש צורך לפתוח את בית המדרש לכולם, על אף הנזק שעלול להיגרם מתלמידים שאינם ראויים. וזו לשון משך חכמה:

ויתנה לכהנים בני לוי. בירושלמי פ"א דיבמות ראה את ראב"ע וקרא עליו נער הייתי כו' מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דמיין לדידיה. העניין, כי

8 ובכיוון זה ביארו כמה אחרונים את דעת רבן גמליאל בסגנונות שונים, וראה את דברי הרב קוק בעין איה ברכות ו, כה, ובמאמר המוזכר לעיל בהערה 1, ושם בעמ' 58.

מצאנו בעזרא ששינה הכתב, והוא **כי באמת יאות לפי משפטי התורה אשר התורה תהא מסורה ביד הכהנים הלויים והזקנים אשר יש בהם כל מכמני השלמות והפרושים היושבים בירושלים**, וכל מי שנדבו לבו להתקרב אל התורה יבוא לירושלים כמו שמצאנו בר"א בן הורקנוס, והיו הישיבות הגדולות אשר נקבצו כל הראוי בהם לפי חכמת בינתם, וכן מצאנו בספרי על קרא דלמען תלמד ליראה את ד' [הביאהו תוס' ב"ב כה, א], ומפני זה היה התורה כתובה בכתב עברי, למען לא ילמד מי שאינו ראוי ויהיה כזורק אבן למרקוליס, ולא ירהב הנער בזקן לאמור גם אנכי הרואה ויודע סתרי החכמה כמוך. אמנם עזרא ראה בזמנו, לפי פיזור ישראל בעמים והשכח מאתם עיקרי התורה (כאשר מצאנו בנחמיה ודבה"י) ונסתם החזון ובטלו הרואים באספקלריא המאירה, יותר נאות לכותבה בלשון מובן לכל הרוצה לדעת וחכמות בחוץ תרונה, ומוטב להגיע אל המטרה הנאותה להרחיב הדעת בארץ [כאשר באמת נתפשטה עד מאוד התורה בזמן בית שני, כידוע] ולסבול ההיזק המגיע אשר כבר הגיע מזה בבית שני כידוע מתלמידים שלא שמשו כל צרכן, וזה שפט ברוח הקודש, רוח אלוקי אשר הופיע עליו ממרום... וכן מצאנו עניין כזה לראב"ע... שמיד שישב בנשיאות אמר כל הרוצה לכנוס יבוא ויכנס ואתווספו ד' מאה ספסלי בני מדרשא... והוא שאמר ועינו, ר"ל עינו הצופיה למרחוק, הבטה כללית, כמו עיני העדה וכמו עיניך יונים (עיין מדרש), בהבטה על הנהגת הכלל הוא דומה להנהגת עזרא הסופר. ונכון⁹.

אם כן לדעת המשך חכמה אלו שתי מסורות בעם ישראל, ומהלכים של תקופות, ומדבריו נראה שעיקר ההנהגה היא כרבן גמליאל, וכפי שכתב "כי באמת יאות לפי משפטי התורה אשר התורה תהא מסורה ביד הכהנים הלויים והזקנים אשר יש בהם כל מכמני השלמות והפרושים היושבים בירושלים, וכל מי שנדבו לבו להתקרב אל התורה יבוא לירושלים", אך היו תקופות שבהן היה הכרח לפתוח את השורות "לפי פיזור ישראל בעמים והשכח מאיתם עיקרי התורה... ולסבול ההיזק המגיע, אשר כבר הגיע מזה בבית שני כידוע מתלמידים שלא שמשו כל צורכן".

ומשמע מדברי המשך חכמה שבזמן שבו צורך הדור הוא לפתוח את שערי בית המדרש לכל הרוצה להיכנס, ההשגחה העליונה מזמנת שתגיע נשמה מיוחדת שעניינה ואופיה להרחיב את מעגל לומדי התורה למרות הנזקים שעלולים להיגרם, כגון עזרא ור' אלעזר בן עזריה.

לעומת זאת מדבריו של הרב חרל"פ משמע להיפך, שאמנם יש מקום לשתת הסברות, אך בדרך כלל לא היה שומר, והיו דורות שבהם נוצר הכרח למנוע כניסה

חופשית לבית המדרש. כך לפחות היה בזמן שמעיה ואבטליון, ושמא כוונתו לומר שגם בזמן רבן גמליאל הייתה סברא כזו.

וכך כתב ביחס לשמעיה ואבטליון:

והנה הזוג הרביעי הלזה שהיו מגזע הגרים, מתפקידם היה לגלות תורה שבע"פ לתקן את אשר נפגם מהתלמידים שלא שימשו כל צרכן אצל אנטיגנוס איש סוכו, ויצאו צדוק ובייתוס לתרבות רעה, שכפרו בתורה שבע"פ... וכל עמלם לשרש אחרי הרעה של צדוק ובייתוס. ולפי שפחדו שמא יבואו שוב תלמידים שלא שימשו כל צורכן ולא יוכלו לעמוד על סוד דברי קודשם ויעוותו אותם, היו זהירים שלא להרשות לבוא בשעריהם, וקבעו את השיטה שהלך אחריה רבן גמליאל כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש... ובשביל זה גם הלל מצד ענותנותו הגדולה שלא רצה לגלות את עצמו, לא היה אפשר לו להיכנס מבלי שישלם לשומר הפתח, והיה משתכר טרפעיק בכל יום, חציו היה נותן לשומר ביהמ"ד וחציו לפרנסתו... והיה זה בשביל הזהירות שלא להיכשל בתלמידים שלא שימשו כל צורכן¹⁰.

סיכום

העולה מכל הנ"ל הוא שדעת רבן גמליאל להציב שומר לא הייתה דעת יחיד, אלא הדבר הונהג כמסורת מדורות קודמים, לחלק מהדעות כנוהל קבוע ולחלק מהדעות בהתאם לצורך. גם בדורו לא הייתה זו החלטה פרטית של רבן גמליאל, אלא החלטה של רוב או כל חכמי הסנהדרין.

10 מי מרום על מסכת אבות א, י. דברים דומים אך בסגנון אחר כתב גם הראשל"צ הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל בספר מכמני עוזיאל ג, עמ' שמב.

